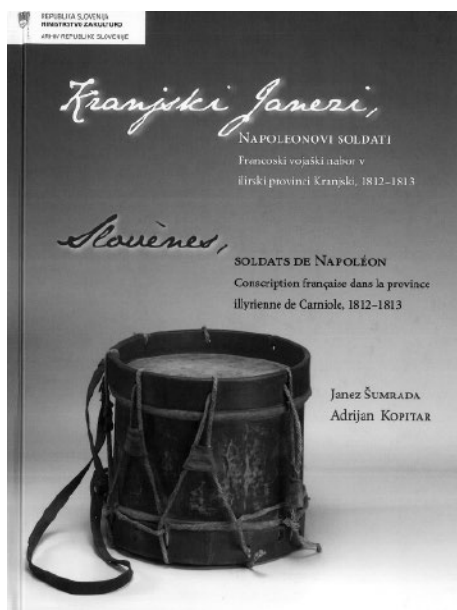

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

JANEZ ŠUMRADA, ADRIJAN KOPITAR: *KRANJSKI JANEZI, NAPOLEONOVİ SOLDATI: FRANCOŠKI VOJAŠKI NABOR V ILIRSKI PROVINCI KRANJSKI, 1812–1813*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018, 496 str.

»Moj prednik je bil pa Francoz, Napoleonov vojak!« Vzklik, ki ga je bilo (in ga je tu in tam najbrž še!) mogoče večkrat slišati v državnih in cerkvenih arhivih, med drugim tudi v Nadškofijskem arhivu Ljubljana, ko si je posamezni rodoslovec želel, da bi imel »francoske« korenine. Že iz raziskovalčevega priimka je bilo mogoče razbrati, da gre v resnici za rod, ki je na Kranjskem prebival že davno pred Napoleonovi-

mi vojaki. Takšni vzkliki ljubiteljskih rodoslovcev so bili na dnevnem redu predvsem v času 200. obletnice Ilirskih provinc. Takrat je od vsepovsod donelo: »Tudi jaz sem potomec francoskega, Napoleonovega vojaka!« V resnici je bilo prvih na Kranjskem dokaj malo, drugih pa nekoliko več. Kako, prosim? Že ob 200. obletnici Ilirskih provinc se je ljudem skušalo predstaviti dejstvo, da so Francozi v času Ilirskih provinc tudi v teh krajih razen vse večkrat omenjenih državnih in šolskih reform izvajali tudi vojaške nabore in ustanovili Ilirski polk. O »hrabrosti slednjega« se – ironično – pogosto sliši v Dalmaciji, na slovenskih tleh pa o njem vemo bolj malo, saj je bil omenjen le malokdaj. Rodoslovci so bili ob takšnih pojasnilih in spoznanju, da je bil njihov »Napoleonov« vojak v resnici potomec kranjskega kmeta, nemalokrat razočarani. Nejevera v očeh pa je ostala in z njim vprašanje, kje bi lahko izvedeli kaj več.

Janez Šumrada in Adrijan Kopitar sta s študijo o Ilirskih provincah, natančneje o »Kranjskih Janezih, Napoleonovih soldatih«, že z namerno anahronističnim naslovom, kakor bremo v uvodu, bralce opomnila, da so pod Napoleonom služili tudi Kranjci. V obsežni dolgoletni obravnavi gradiva sta avtorja obdelala in temeljito predstavila 6382 vojaških obveznikov iz obdobja druge francoske konskripcije, ki je v Ilirskih provincah potekala v letu 1812/13.

Janez Šumrada je v kratkih uvodnih poglavjih predstavil avstrijski naborniški sistem in organizacijo vojaških enot po letu 1771, ko je bila uvedena splošna vojaška obveznost; sprva z dosmrtno vojaško službo, pozneje pa se je naborniški sistem postopoma spreminjal vse do obdobja dvojne monarhije, ko so z novim vojnim zakonom leta 1912 zadnjič odločali o obdobju vojaške službe. Podrobneje je razloženo vprašanje avstrijskih nabornih okrajev, ki jim sledi kratek oris zgodovine različnih oblik: od redne vojske, brambovstva, ustanovljenega leta 1808, pa vse do že znane tradicionalne oblike – črne vojske (*Landsturm*).

Vse te oblike vojaštva pa proti Napoleonovim četam niso imele večjih uspehov in po avstrijskem polomu pri Austerlitzu leta 1805 ter podpisanim miru v Bratislavi se je sestavu Napoleonove vojaške organizacije pridružilo območje beneške Istre. Beneška Istra je bila v upravnem pogledu že z Napoleonovim dekretom z dne 21. marcem 1806 preoblikovana v enega od njegovih departmajev, ki je bil v vojaškem pogledu razdeljen na dve območji. V prvo so sodila območja Kopra, Pirana in Buzeta (okoli 33.000 prebivalcev), drugo območje pa je zajemalo področja Rovinja, Labina, Pulja in Poreča (ca. 43.000 prebivalcev). 31. maja 1806 je Napoleon ustanovil Kraljevo Dalmatinsko legijo in Kraljevi Istrski bataljon. Slednjega je sestavljalo šest čet, posamezno četo pa so v polni sestavi sestavljali: 100 vojakov, trije častniki in 18 podčastnikov. Popoln bataljon s poveljujočim štabom je štel 729 mož. Šumrada je opozoril, da je enota večino časa sicer presegala predpisano število vojakov in je v določenem obdobju, tik

pred vojaškimi operacijami leta 1809, štela celo 765 mož. Bataljon, sestavljen iz rekrutov v starostni strukturi od 18 do 30 let, se je udeležil operacij na Tirolskem, po ustanovitvi Ilirskih provinc pa je bila razformiran. Moštvo in častniki so bili takrat prerazporejeni v 1. in 2. lahki pehotni polk italijanske armade.

Leta 1809 je cesarska Avstrija v vojni proti Napoleonu znova doživela poraz in po bitki pri Wagramu je sledil podpis miru v Schönbrunn. Prav tam je Napoleon 14. oktobra 1809 ustanovil Ilirske province, ki so sprva obsegale deset intendanc, glavno mesto pa je predstavljala Ljubljana. Poleg vseh francoskih reform, ki se jih v zgodovino pisju pogosto omenja (šolstvo, kultura, reforma sodstva itd.), so se le-te dotaknile tudi vojaške službe. Novembra 1810 je Napoleon v Ilirskih provincah ustanovil Ilirski polk, ki naj bi štel približno 4000 mož. Slednje bi pridobili s konskripcijo na področjih ljubljanskega, postojnskega, novomeškega, goriškega in beljaškega okrožja ter z območij Trsta, Reke, Istre in Civilne Hrvaške.

V poglavju sta podrobneje predstavljena oba francoska nabora. Prvega so po odredbi guvernerja Ilirskih provinc maršala Augusta Frederica Marmonta (1774–1852) izvedli že februarja 1811 in je potekal razmeroma hitro – vendar ne brez zapletov. Kakor ugotavlja avtor, so se naborne komisije na Kranjskem znašle v težavah, saj se je veliko nabornikov pred francoskimi oblastmi zateklo na Koroško, še več pa se jih je skrivalo v gozdovih. Posledično naborne komisije niso uspeli uresničiti zastavljenega cilja – zbrati 4000 mož. Tudi po že izvedenih naborih pa ni manjkalo fantov, ki so še kot potrjeni naborniki

ubežali francoskim oblastem. Morda gre krivdo za pobeg deloma pripisati tudi nepravilni obveščeniosti s strani oblasti in posledično strahu, ki se je naseslil med ljudmi. Marmont je namreč predpisal natančno število obveznikov iz posameznih okrožij, a oblasti tega niso sporočile ljudem, med katerimi se je razširil strah, da bodo odpeljali vse moške, primerne za vojaško službo. Kljub opisanim težavam pa so se prenekateri kranjski fantje vseeno znašli v uniformi francoskih sil, med njimi tudi poznejši desetnik Andrej Pajk (1789–1871), čigar življenjsko zgodbo v Napoleonovi vojski je v drugi polovici 19. stoletja širši javnosti predstavil Josip Jurčič.

Odlok o drugem naboru v Ilirskih provincah je izšel 6. oktobra 1812, ko naj bi nabrali 3000 rekrutov, od tega samo na Kranjskem 1100. Treba je poudariti, da je takratni intendant na Kranjskem podal podrobna navodila za delovanje nabornih komisij v distriktih, za vodenje seznamov obveznikov po občinah in opravljanje pregleda nabornikov. Izžrebani naborniki so lahko predlagali namestnika, ki je moral biti zdrav, brez kazenske karakteristike in je moral meriti vsaj pet čevljev in en palec (1,649 m). Predpisani so bili tudi postopki za obravnavo pritožb rekrutov, oprostitev odhodov na služenje ali odlog vojaščine, niso pa manjkala niti navodila o ravnanju z upornimi rekruti ali dezertjerji.

Šumrada je v enem od poglavij podal zgoščeno zgodovino Ilirskega polka, ki ga je 16. novembra 1810 ustanovil Napoleon. Enoto so sestavljali štirje bataljoni s po šestimi četami ter rezervni peti bataljon s štirimi četami. Organiziran je bil kot lahki pehotni

polk, matična vojašnica enote pa je bila Alessandria v Piemontu. Enota je sodila v sestav Velike armade in ne v sestav Ilirske armade ter je delovala le na področju zunaj Francije. Ves čas svojega obstoja se je soočala s težavami zaradi skromnega dotoka novih vojaških obveznikov in dezerterstva. Ob odhodu iz Torina proti bojnim poljanam dne 30. decembra 1811 je enota štela okoli 3000 mož, a precej teh je bilo takrat v bolnišnicah. Polk je korakal preko Mainza in Saške v Poznanj, ognjeni krst pa je doživel 27. julija 1812 pri Ostorvnem. Tedaj je enota štela le še 2500 mož, saj se je vso pot soočala z dezerterstvom. Morda se je Napoleon prav zato posebej zanimal za to enoto, ki je imela zaradi pobegov in nizke morale v očeh vojaških poveljnikov kaj malo veljave. Polk se je pozneje dopolnjeval z novimi rekruti in se udeležil tudi slavne bitke pri Leipzigu, novembra 1813 pa je bil razpuščen. Šumrada navaja, da je v spopadih med letoma 1811 in 1813 padlo 28 častnikov Ilirskega polka, precej je bilo ranjenih ali pa so umrli za posledicami ran. S seznama in iz predstavitve častniškega zbora je moč opaziti, da so s slovenskega prostora prihajali: dva stotnika, pet poročnikov in en narednik. Vsi ti so se na svoj način srečevali z naborniki, o katerih so naborne komisije sestavile naborniške knjige.

Prav omenjene naborniške sezname oz. vse štiri knjige (vseh štirih distriktov) sta avtorja predstavila v naslednjem poglavju knjige. Podala sta podroben opis ohranjenih knjig z naborniškimi seznamami, opisala sestavo, na kakšnem papirju so jih beležili, bralca pa seznanila tudi z odstopanji, do katerih je prišlo glede na navodila, ki so bila v veljavi v Francoskem cesarstvu. Prav tako sta

predstavila strukturno ureditve seznamov v vseh štirih knjigah, po katerih so bili le-ti urejeni v kar 26 rubrik, na enem obrazcu pa je bilo prostora za podatke o šestnajstih nabornikih. V samem opisu naborniških knjig sta bila zelo natančna, saj podajata podroben opis vsake knjige posebej, vključno s podatki o ohranjenosti in vezavi. Tako denimo bralec izve, da je prva knjiga, ki se hrani v Arhivu Republike Slovenije (ARS) in zajema naborne sezname za ilirski distrikt Postojno, »v slabem stanju, precejšen del papirnega bloka in platnic je črvojedena«. Toda to so zunanji opisi gradiva, tisto, kar bralca bolj zanima, so zagotovo sami podatki o zadnjem naboru jeseni 1812 in pozimi 1813, ki je takrat zajel 6382 rekrutov. Ti podatki so podani v naslednjih poglavjih in obširneje popišejo posameznega nabornika. Seveda je tudi tu najti odstopanja in pri nekaterih ni bilo vpisanih vseh podatkov oziroma niso bile izpolnjene vse rubrike; za 2460 rekrutov tako denimo sploh ni vpisane njihove telesne višine. Minimalna lestvica za vstop v vojaško službo je bila sicer postavljena na 1 m in 488 mm. Povprečna višina nabornika pri zadnjem naboru je bila sicer 165 cm – najmanjši fant, ki je takrat stopil pred naborno komisijo, je meril 149,5 cm, najvišji pa 199 cm. Opis povprečnega obveznika s Kranjske je v knjigi povzet takole: »/.../ ime mu je bilo Janez in se je pisal Novak, bil je kmet, leta 1791 sta ga povila oče Matjež in mati Marija. Visok je bil 1,65 m, kostanjevih las in obrvi, pokritega čela, srednje velikih ust in nosu, podolgovatega, kozavega obraza, okrogle brade, blede polti, v svet pa je gledal s sivimi očmi. Kot mnogi tudi on po vsej verjetnosti ni bil sprejet za vojaka, ampak se je znašel

zaradi različnih vzrokov v vojaški rezervi ali pa je bil celo oproščen. /.../« Iz opisa torej lahko razberemo podatke, ki so jih takrat zapisovale oblasti: število vpisanih v nabornem seznamu posameznega kantona; zdravstveno stanje nabornikov, imena in priimke (slednjih v razpredelnici ni in so zbrani na koncu knjige), osebna imena, podatke o starših, kraj in letnico rojstva, osebni opis in višino, posebne znake (znamenja) posameznika, poklic, opombe o družinskih razmerah, razloge za odsotnost (beg itd.) ter končno odločitev nabornega sveta. Omenjeni pregledni podatki, podana povprečja so v knjigi sistematično prikazana z grafikoni in jih je mogoče primerjati med seboj, saj je med posameznimi distrikti in kantoni prihajalo do opaznih odstopanj. Iz zadnje rubrike – odločitev nabornega sveta – izvemo, da je bilo od vseh 6382 zajetih nabornikov v Ilirski polk in nekatere druge enote napotenih le 906 potrjenih nabornikov. Kakor ugotavljata avtorja, je od tega števila na poti do enote pobegnilo še 189 mož. Distrikt Kranj je po teh podatkih v enoto poslal 93 rekrutov, vključenih pa je bilo nato le 60 mož, saj jih je 33 pobegnilo. Rubrike o odločitvah nabornega sveta so tudi sicer zanimive in včasih precej bogate s podatki, ki »izzivajo« z željo po izvedeti še več o zgodbah posameznikov. Posebej se to nanaša na vse tiste, ki so jih označevali kot upornike, pri čemer so prevladovali mladeniči, ki so sodili v kranjski distrikt (95). Med zaznambami nabornega sveta najdemo tudi takšne posameznike, kot je bil leta 1791 rojeni Jakob Tratar, doma iz Šentruperta na Dolenjskem. 162,5 cm visok mladenič kostanjevih las, sivih oči in lepo oblikovanega lica, ki je bil

po poklicu tkalec, je bil pri naborni komisiji spoznan za sposobnega vojaške službe. V odločitvi naborne komisije so zapisali še: »*Koraka prvi, ker se je na gljufivi način zamenjal s svojim bratom (št. 3547). Napoten 18. 12. 1812 v Ilirski polk. Odhodna kontrolna št. 2, št. ukaza 1. Vključen 16. 1. 1813 pod št. 6256.*«

Statistične tabele po distriktih in kantonih, ki jih je poustvaril Adrijan Kopitar, predstavljajo najobsežnejši del knjige. Nabor obdelanih podatkov predstavlja, kakor navaja avtor, izvrsten vir ne le za zgodovinarje, pač pa tudi za strokovnjake drugih strok (npr. zgodovinarje medicine, sociologe itd.), saj je iz njih mogoče izvedeti več o socialnem in zdravstvenem stanju, družinskih vezeh in poklicni strukturi obravnavanih nabornikov kakor tudi o njihovih imenih in priimkih. Čeprav so slednji posebej obravnavani in predstavljeni na koncu knjige, bo raziskovalcem lokalne zgodovine ali zgodovine posameznika nadvse v pomoč knjigi priložen CD, na katerem poleg posnetkov originalnih knjig najdemo tudi v skupni Excelovi tabeli zbrane in predstavljene vse slovenjene izpise podatkov o rekrutih.

Lično oblikovana knjiga z bogatim slikovnim gradivom in izjemno količino podatkov, ki sta jih v precej zamudnem delu zbrala in obdelala avtorja, ima gotovo še to prednost, da je dvojezična – vsakemu slovenskemu poglavju namreč sledi poglavje v francoskem jeziku. To seveda pomeni, da so knjiga in priloženi podatki na CD-ju dostopni tudi širšemu krogu, predvsem tujim raziskovalcem in zgodovinarjem, ki se ukvarjajo z Napoleonovo armado.

Janez Šumrada in Adrijan Kopitar sta z objavo teh dragocenih in bogatih virov v knjigi *Kranjski Janezi, Napoleonovi*

soldati tako ustvarila referenčno izhodišče za vse tiste zgodovinarje, ki se bolj podrobno posvečajo obdobju Napoleonovih vojn in zgodovini oboroženih sil v tem obdobju. Ob tem velja pripomniti, da je njuno delo mogoče razumeti tudi kot spodbudo, da bi se tudi v slovenskem prostoru nekoliko bolj posvetili sistematičnemu preučevanju tovrstnih vojaških tematik, ko so možje in fantje z današnjega slovenskega prostora v različnih časovnih obdobjih (ne le v 20. stoletju!) službovali v različnih uniformah. Ne glede na to pa je potrebno izpostaviti, da lahko sedaj na uvodoma zastavljeno vprašanje rodoslovcev – kje je mogoče izvedeti še kaj več – po zaslugi Janeza Šumrade in Adrijana Kopitarja – podamo tudi ustrezen odgovor.

Miha Šimac

JANA HORVAT, BRANKO MUŠIČ, ANDREJA DOLENC VIČIČ, ANJA RAGOLIČ: ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA PTUJA. Panorama. Ljubljana: založba ZRC, 2020, 192 str. (zbirka Opera Instituti Archaeologici Sloveniae; 41)

V času, ko je zaradi epidemije novega korona virusa raziskovalno in publicistično delo dobilo nove oblike pojavljanja v širši javnosti, je pri Založbi ZRC izšla že 41. monografija iz serije Opera Instituti Archaeologici Sloveniae ter hkrati druga v vrsti publikacij Arheološka najdišča Ptuj. Prvo monografijo na temo ptujskih arheoloških najdišč sta v letu 2010 napisali